

УДК 336.142.5

РОЛЬ БЮДЖЕТУ В СОЦІАЛЬНІЙ ТА ЕКОНОМІЧНІЙ СТАБІЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Рябушка Л.Б., к.е.н, доцент

ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

Розкрито економічну природу бюджету і його функції, обґрунтована зростаюча роль бюджету у забезпеченні та регулюванні соціально-економічної стабільності держави, розкриті особливості побудови моделей фінансових відносин у країнах з розвинутою та перехідною економікою, визначені методологічні засади створення ефективної моделі функціонування бюджету.

ВСТУП

Із здобуттям незалежності Україна проголосила політичний курс, що спрямований на побудову ринкової економіки. Побудова моделі такого типу вимагає теоретичного переосмислення і практичного дослідження місця і ролі бюджету, його дохідної та видаткової частини в економічній системі країни. Значення бюджету в стабільності держави посилюється ще й тим, що в умовах економіки перехідного типу держава змушена взяти на себе функції централізації та перерозподілу фінансових ресурсів для забезпечення соціальних гарантій населення, фінансування соціально-культурної сфери, регулювання міждержавних та міжбюджетних економічних відносин. Проте і досі в світовій теорії і практиці багато теоретичних і методологічних положень ролі бюджету в стабільності держави залишаються дискусійними, що негативно впливає на якість управління економічними та соціальними процесами в країні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ З ТЕМАТИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Слід зазначити, дослідженням проблеми впливу державного бюджету на соціально-економічні процеси присвячено праці Ш. Бланкарта, А. Вагнера, К. Віксель, Дж. Гелбрейт, В. Базилевича, О. Василика, В. Федосова, К. Павлюк, В. Опаріна, С. Юрія, І. Чугунова, С. Булгакової, А. Єпіфанова, О. Кириленка, І. Луніної, Ю. Пасічника, Л. Сафонові та інших. Віддаючи належне наявним науковим розробкам зарубіжних і вітчизняних вчених з окресленої проблематики, слід зазначити, що недостатньо дослідженим є роль державного бюджету як інструмента макроекономічного регулювання та головного важеля в соціальній та економічній стабільності держави. Тому завдання дослідження полягає в розкритті економічної природи бюджету та його функцій, обґрунтуванні зростання ролі бюджету у забезпеченні та регулюванні соціально-економічного розвитку держави, визначенні методологічних засад побудови ефективної моделі функціонування бюджету.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Роль бюджету у державі визначається насамперед тим рівнем забезпечення фінансовими ресурсами, потреб економічного та соціального розвитку суспільства, який здійснюється на основі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту. При цьому бюджет служить важливим засобом вирішення завдань, передбачених фінансовою політикою держави. Згідно Бюджетного кодексу України бюджет - це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади АРК та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [1]. Історично слово "бюджет" походить від старонормандського bougette (шкіряний мішок). З нього надалі утворилось англійське слово budget [2]. Відомі українські фахівці в галузі державних фінансів визначають бюджет як: сукупність законодавчо регламентованих відносин між державою і юридичними та фізичними особами з приводу розподілу й перерозподілу ВВП з метою формування і використання

централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій [2]; централізований фонд фінансових ресурсів держави, який використовується для виконання покладених на неї функцій, передбачених Конституцією України [3]; форма існування реально об'єктивно обумовлених розподільних відносин, які задовольняють потреби, як суспільства в цілому, так і адміністративно-територіальних структур у фінансових ресурсах [4], економічну категорію, яку треба розглядати за: матеріальним змістом, формою, організаційною будовою, правовим характером [3,5,6], систему економічних відносин, що складається в суспільстві в процесі формування, розподілу та використання централізованого грошового фонду країни, призначеного для задоволення суспільних потреб [7].

В Україні, як і в інших країнах світу, бюджет формується на основі задекларованої бюджетної політики, що ґрунтується на прогнозних і програмних документах економічного та соціального розвитку і містить положення: - основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України; - основних завдань бюджетної політики, зокрема граничного обсягу дефіциту (профіциту) державного бюджету, частки прогнозного річного обсягу валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через зведений бюджет України, граничного обсягу державного боргу, встановлення розміру мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму та рівня його забезпечення; - взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами, включаючи обґрунтування питомої ваги місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України [1]. Динаміка, зазначених макроекономічних показників України за період 2006-2009 рр. представлена в таблиці 1 [8].

Таблиця 1 - Основні макроекономічні показники України за 2006-2009 роки

Показники	Рік				Відхилення +/- 2006 до 2009	
	2006	2007	2008	2009	абс.	%
Рівень ВВП, млрд. грн.	535,9	712,9	949,9	914,7	378,8	70,7
Рівень інфляції, %	9,3	12,9	25,2	12,3	-0,2	-2,2
Облікова ставка, %	6,8	6,4	6,4	9,3	2,5	36,8
Рівень безробіття, %	6,8	6,4	6,9	9,1	2,3	33,8
Мінімальна заробітна плата, грн.	400	669	605	744	344	86,0
Доходи бюджету, млрд. грн.	133,5	165,9	231,7	209,7	76,2	57,1
Видатки бюджету, млрд. грн.	137,1	174,3	241,5	242,4	105,3	76,8
Дефіцит бюджету, млрд. грн.	3,8	9,8	12,5	35,5	31,7	834,2
Зовнішній борг України, млрд. грн.	63,9	69,9	86,0	135,9	72	112,7

Аналіз представлених статистичних даних вказує на те, що незважаючи на значне зростання рівня ВВП у 2007-2008 рр. до 70,%, у 2009 році під впливом фінансової кризи відбулось його зменшення і він склав 914,7 млрд. грн. Рівень інфляції досяг критичного значення в 2008 році і становив близько 25 %. Стосовно соціально-економічних показників, то відбулось поступове зростання рівня безробіття, яке у 2009 році сягнуло 9,1 %, незначне збільшення мінімальної заробітної плати, яка у 2009 році становила 744 грн. Зростання доходів та видатків державного бюджету склало 57,1 %, а видатків - 76,8 %, що обумовило дефіцит бюджету, який зріс більше ніж в 3 рази. За останні два роки номінальний обсяг державного прямого й гарантованого боргу зріс у 3,6 разу - до 34,6 % ВВП. Зазначені макроекономічні показники підтверджують оцінку експертів, що нині в Україні у сфері бюджету концентруються найгостріші проблеми економічного й соціального життя держави. Непрозорість державних фінансів, неповне розкриття інформації про стан держсектору призводить до прихованих дисбалансів та проблемного бюджету. А це свідчить про ризик невиконання державою своїх соціальних зобов'язань і

гальмування економічного розвитку. Слід зазначити, в країнах із розвинутою ринковою економікою запроваджені ефективні моделі функціонування бюджету. Водночас трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, мають свої особливості та потребують вивчення надбань світової фінансової науки та пошуку шляхів ефективного використання зарубіжного досвіду. Вибір моделі фінансових відносин і побудови бюджету держави залежить від багатьох чинників: конкретних історичних традицій, природних умов, багатства країни, завданнями, що стоять у соціальній та економічній сферах, а також психологією тієї чи іншої нації. Народ обирає ту економічну систему і ту фінансову модель, яка йому найбільше підходить і водночас дає відповідні результати [2]. Саме визначення національної моделі соціально-економічного розвитку держави повинно базуватись на практичному дослідженні існуючих в світі моделей функціонування бюджету. В світовій практиці, за послідовністю розподілу ВВП розрізняють моделі ринкової та адміністративної економіки. Сутність фінансової моделі адміністративної економіки, полягає в тому, що переважна частина національного доходу відразу ж централізується у бюджеті. Держава як монопольний власник засобів виробництва з самого початку виключає цю частину із розподільних відносин, установлює через нормування оплати праці і планове ціноутворення пропорції між заробітною платою і грошовими нагромадженнями. При цьому, на відміну від ринкової економіки, де в складі ВВП переважає частка заробітної плати, в адміністративній економіці частка грошових нагромаджень є основною. Яскравими представниками адміністративної економіки є Китайська Народна Республіка та Саудівська Аравія, а також Північна Корея. Нажаль статистичні дані стосовно Північної Кореї інформаційними та експертними агентствами не надаються, що є однією з характерних ознак країн командно-адміністративного типу - закритість інформації. Основні соціально-економічні показники Китайської Народної Республіки та Саудівської Аравії нами сформовані згідно з їх річними статистичними звітами за період 2008-2010 років та представлені в табл. 2 [9,10].

Таблиця 2 - Соціально-економічні показники країн з адміністративною економікою

Показники	КНР			Саудівська Аравія		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010
ВВП, млрд. дол. США	2589,5	2804,4	3070,8	254,0	255,5	265,0
Інфляція, %	6,1	0,6	5,1	9,9	5,1	5,4
Експорт, %до ВВП	36,4	24,3	22,9	71,2	43,6	50,7
Імпорт, % до ВВП	26,2	23,0	23,6	26,2	21,8	21,3
Медичне забезпечення	1,8	1,8	1,9	1,4	1,4	1,4
Мобільне забезпечення	48,2	54,8	61,1	128,6	144,8	153,8
Рівень безробіття, %	4,2	4,3	4,3	5,0	5,7	5,8

За даними інформаційного агентства Datamonitor: [9], в Китаї рівень ВВП виявляє тенденцію до постійного зростання, у 2010 році він становив понад 3000 млрд. доларів США. Рівень інфляції хоча і сягнув у 2008 році 6,1%, вже у 2009 році стабілізувався та знизився до 0,6 % і за прогнозними розрахунками до 2011-2014 році буде коливатися у межах 2-2,5 %. Саудівська Аравія, у свою чергу, демонструє зменшення рівня інфляції з 9,9 % до 5,1 % у 2008-2009 рр., та прогнозується подальша стабілізація показника до 2014 року на рівні 5 %. Рівень експорту та імпорту, як в Китаї так і в Саудівській Аравії, має тенденцію до зменшення. За даними:[9,10,11] одними з важливих показників соціального забезпечення в країнах світу є показники рівня безробіття, медичного і мобільного забезпечення населення.

Показник медичного забезпечення населення розраховується на 1000 жителів і відображає забезпечення медичної сфери висококваліфікованим персоналом. В свою

чергу, показник мобільного забезпечення розраховується на 100 осіб, він характеризує рівень зв'язку і можливість швидкого інформаційного доступу до установ і закладів соціальної сфери. Можемо спостерігати тенденцію зростання даних показників в країнах з адміністративною економікою. Так, наприклад, медичне забезпечення в середньому КНР - 1,9, а в Саудівській Аравії - 1,5 докторів на 1000 жителів. Що стосується мобільного забезпечення населення досліджуваних країн, кількість мобільних телефонів на 100 жителів в Саудівській Аравії більш ніж вдвічі перевищує даний показник в Китаї, і становить в 2010 р. 61,1 та 153,8 відповідно. Рівень безробіття, як в Китаї так, і в Саудівській Аравії має тенденцію до незначного росту 4,4% та 6,3% відповідно. Проте у більшості країн світу в розподілі ВВП домінує модель ринкової економіки. В країнах з ринковою економікою переважна частина вартості створеного ВВП розподіляється між тими, хто зайнятий у його створенні. Держава ж отримує свої доходи і формує бюджет в основному у процесі перерозподілу національного доходу. Окремі соціально-економічні показники країн з ринковою економікою нами проілюстровані у табл. 3 та табл. 4.

Таблиця 3 - Динаміка економічних показників країн з ринковою та перехідною економікою за період 2008 - 2010 років[8,9,10,11,12]

Країна / показники	2008	2009	2010	Країна / показники	2008	2009	2010
Росія: ВВП, млрд.дол.США	431,0	396,6	408,5	Польща: ВВП, млрд.дол.США	236,9	240,5	245,8
Інфляція,%	13,1	10,7	8,9	Інфляція,%	4,2	4,0	2,5
Експорт,%ВВП	28,7	31,4	31,0	Експорт,%ВВП	38,5	36,0	33,5
Імпорт,% ВВП	17,8	19,8	20,7	Імпорт,%ВВП	44,4	36,2	39,2
США: ВВП, млрд.дол.	11807,4	11518	11801,1	Чехія: ВВП, млрд.дол.США	79,2	75,7	77,0
Інфляція, %	4,1	-0,5	2,2	Інфляція,%	6,4	1,0	1,4
Експорт,%ВВП	12,53	11,01	10,60	Експорт,%ВВП	77,5	58,0	53,1
Імпорт,% ВВП	17,57	15,40	15,98	Імпорт,%ВВП	73,3	60,2	63,6
Австрія: ВВП, млрд.дол.США	223,9	216,1	217,4	Україна: ВВП, млрд.дол.США	52,3	53,2	47,9
Інфляція,%	3,3	0,5	1,1	Інфляція,%	25,2	12,3	9
Експорт,%ВВП	59,1	60,1	56,1	Експорт,%ВВП	47,1	41,8	32,7
Імпорт,%ВВП	53,4	53,3	55,2	Імпорт,%ВВП	55,1	47,8	49,2
Німеччина: ВВП, млрд.дол.США	2090,3	1987,9	2011,8	Данія: ВВП,млрд.дол.США	178,4	170,4	172,4
Інфляція,%	2,7	0,3	0,5	Інфляція,%	3,5	1,6	1,8
Експорт,%ВВП	46,59	40,47	38,98	Експорт,%ВВП	55,0	50,0	46,9
Імпорт,%ВВП	40,67	39,20	42,7	Імпорт,%ВВП	52,3	50,2	54,2
Франція: ВВП, млрд.дол.США	1511,2	1477,9	1495,7	Норвегія: ВВП, млрд.дол.США	202,0	197,6	199,8
Інфляція,%	3,1	0,1	1,1	Інфляція,%	3,6	2,1	1,7
Експорт,%ВВП	26,4	23,2	22,2	Експорт,%ВВП	51,8	47,2	44,8
Імпорт,% ВВП	28,9	26,6	26,9	Імпорт,%ВВП	29,5	33,6	35,1
Іспанія: ВВП, млрд.дол.США	742,1	714,7	709,0	Фінляндія: ВВП, млрд.дол.США	152,4	141,9	143,2
Інфляція,%	4,5	-0,3	0,8	Інфляція,%	4,0	1,6	1,1
Експорт,%ВВП	25,6	22,5	21,6	Експорт,%ВВП	46,5	43,9	41,5
Імпорт,% ВВП	31,5	26,2	25,1	Імпорт,% ВВП	42,7	36,8	37,4
Італія: ВВП, млрд.дол.США	1172,2	1117,1	1123,2	Швеція: ВВП, млрд.дол.США	296,0	282,4	286,3
Інфляція,%	3,4	0,9	1,3	Експорт,%ВВП	54,3	55,5	52,0
Експорт,%ВВП	28,5	26,9	25,0	Імпорт,% ВВП	46,5	48,7	48,2
Імпорт,% ВВП	29,7	27,9	26,1	Інфляція,%	3,4	-0,3	1,5

Майже всі представлені країни в 2009 році мали спад рівня ВВП за винятком Польщі де рівень ВВП поступово зростає з 2367 до 246 млрд. дол. Економіка США у 2010 р. має тенденцію росту. Експертні прогнози розрахунки показують, що вже в 2011 році рівень ВВП США, Франції, Чехії, Норвегії, Швеції буде на рівні 2008 року і матиме тенденцію до подальшого росту. В 2012 році мають покращити рівень ВВП Австрія, Німеччина, Данія. Зможуть вивести на рівень 2008 року значення ВВП в 2013 році - Росія, Іспанія, Нідерланди, Україна, Фінляндія [9,10,11]. В період фінансової кризи майже всі країни з ринковою економікою мали рівень інфляції близько 4%, тоді як в Росії цей показник сягнув 13,1%, а в Україні - 12,3%. Подальше зменшення рівня інфляції в період 2011-2014 років в країнах з розвинутою економікою прогнозується в межах 1,1-3%. Для Росії прогнозується значення цього показника в межах 7%, Україна має великі сподівання на його зменшення до 6% [12]. Лише у Швеції та США очікується дефляція на рівні 0,3% та 0,5%. Незначні коливання рівня експорту та імпорту, як за фактичними даними, так і за прогнозними значеннями мають такі країни: Росія, Італія, Фінляндія і Швеція. Австрія, Німеччина, Іспанія, Норвегія мають намір суттєво не змінювати рівень експорту. США, Франція декларують про стабільність рівня імпорту. Проте рівень експорту планують зменшити США, Франція, Нідерланди, Польща, Чехія, Данія, Україна. Збільшити рівень імпорту планує Австрія майже на 10%, Німеччина на 20%, Нідерланди з 70,6% до 87,4%. Польща планує збільшення імпорту до 53,4%, Чехія до 80,1%, Данія планує збільшення на 24%, Норвегія на 10% та Україна. Іспанія має намір зменшити рівень імпорту до 25,8%. Таким чином, тенденції фінансової стабілізації та економічного росту в аналізованих країнах почнуться не раніше 2012 року.

Таблиця 4 - Динаміка соціальних показників країн з ринковою та перехідною економікою за період 2008-2010 років [8,9,10,11,12]

Країна / показники	2008	2009	2010	Країна / показники	2008	2009	2010
Австрія:	3,8	3,9	4,0	Данія:	3,8	3,8	3,8
медичне забезпеч.				медичне забезпеч.			
мобільне забезпеч.	131,5	139,3	144,8	мобільне забезпеч.	119,5	123,1	126,5
рівень безробіття,%	4,7	4,7	5,7	рівень безробіття,%	3,4	6,0	7,0
Німеччина:	3,5	3,5	3,5	Норвегія :	3,9	4,0	4,1
медичне забезпеч.				медичне забезпеч.			
мобільне забезпеч.	130,	138,3	143,4	мобільне забезпеч.	113,1	116,7	120,0
рівень безробіття,%	7,50	7,60	9,21	рівень безробіття,%	2,6	3,2	3,6
Франція:	3,3	3,3	3,3	Фінляндія :	3,4	3,4	3,4
медичне забезпеч.				медичне забезпеч.			
мобільне забезпеч.	90,2	93,9	97,1	мобільне забезпеч.	130,4	139,0	143,9
рівень безробіття,%	7,4	9,4	10,3	рівень безробіття,%	6,4	8,2	9,6
Іспанія:	5,0	5,0	5,0	Швеція	3,3	3,3	3,4
медичне забезпеч.				медичне забезпеч.			
мобільне забезпеч.	121,4	124,8	127,8	мобільне забезпеч.	123,8	130,8	136,1
рівень безробіття,%	11,3	18,0	19,3	рівень безробіття,%	6,2	8,5	10,7
Італія:	3,9	4,0	4,0	Росія:	4,3	4,4	4,4
медичне забезпеч.				медичне забезпеч.			
мобільне забезпеч.	148,8	150,6	152,2	мобільне забезпеч.	133,0	144,0	152,0
рівень безробіття,%	6,7	8,3	9,3	рівень безробіття,%	6,3	8,4	8,6
Польща:	3,6	3,6	3,6	США	2,4	2,4	2,4
медичне забезпеч.				медичне забезпеч.			
мобільне забезпеч.	114,5	120,2	124,9	мобільне забезпеч.	84,3	85,8	87,2
рівень безробіття,%	9,5	8,4	9,6	рівень безробіття,%	5,80	9,28	10,0
Україна:	3,4	3,4	3,4	Чехія:	3,6	3,6	3,6
медичне забезпеч.				медичне забезпеч.			
мобільне забезпеч.	138,6	142,8	145,8	мобільне забезпеч.	138,6	142,8	145,8
рівень безробіття,%	6,9	9,1	9	рівень безробіття,%	4,4	8,0	9,3

Найбільший рівень медичного забезпечення (табл.4) відмічено в таких країнах як Австрія, Іспанія, Норвегія та Нідерланди, а найменший у США - в межах 2 докторів на 1000 жителів та Китаї - 2,5 доктора на 1000 жителів. Слід відмітити, що для усіх досліджуваних країн притаманна тенденція до постійного нарощення загального рівня медичного забезпечення.

Показник мобільного забезпечення найвищий в Італії та Росії - близько 152 мобільних телефонів на 100 осіб, а найменший (менше 100 телефонів), у таких країнах як США та Франція. Найвищий рівень безробіття в 2010 році помічено у Іспанії - 19,3 %, це пов'язано з глибокими фінансовими потрясіннями, які зазнала країна протягом кризових 2007-2009 років. Рівень безробіття понад 9 % притаманний для таких країн, як Німеччина, Франція, Італія, Польща, Чеська Республіка, Україна, Фінляндія, Швеція та США. Але в таких країнах як Італія, Німеччина, Польща та Чеська Республіка в подальшому прогнозується зменшення даного показника. Для України обнадійливим є показник рівня безробіття 7,7 % на 2011 рік.

Слід зазначити, кожна країна використовує систему показників, які дають змогу оцінити її фінансову модель побудови бюджету, проте основним критерієм ефективності є економічна і соціальна стабільність суб'єктів фінансових відносин в державі.

Так в світовій практиці моделі фінансових відносин, за рівнем централізації ВВП у бюджеті, поділяють на американську, скандинавську та західноєвропейську, а за формою побудови бюджетного устрою - на унітарні, федеративні та конфедеративна держави. Основними ознаки американської моделі є - централізація ВВП, що складає 25-30% [2,6];(в інших джерелах — 30–35 %[13]), - велика частка видатків на військовий комплекс; - використання принципу мінімального забезпечення у соціальній сфері; - мінімальне втручання держави в фінансову сферу. Як вважають деякі експерти, представниками американської моделі побудови ринкової економіки за ознакою федеративного устрою та високим рівнем забезпечення фінансування військового комплексу, в наш час є бюджетні системи США і Російської Федерації.

Протилежністю американській є скандинавська модель. До основних ознак скандинавської моделі слід віднести: - рівень централізації ВВП - до 60 % [2,6] - 65% [13]; - високий рівень доходів населення і оподаткування; - високий рівень соціального забезпечення і розгалужена соціальна сфера.

Скандинавська модель фінансових відносин створює клімат упевненості і соціальної врівноваженості, оскільки не така жорстка, як американська. Але вона можлива лише за умов високого рівня доходів громадян та належної культури і свідомості народу, а також відповідного ставлення до праці, поваги до державного сектору. Представниками скандинавської моделі є Данія, Норвегія, Фінляндія і Швеція.

Західноєвропейська модель характеризується наступними ознаками: - рівень централізації ВВП – 30-40% [13] або 35-45 % [2,6]; - поміркований рівень оподаткування та надання державою соціальних послуг; - значний рівень видатків на освіту. Представниками західноєвропейської моделі ринкової економіки є майже всі країни західної, центральної та східної Європи. Як приклад, в табл.3 і табл. 4 були проілюстровані соціально-економічні показники Австрії, Іспанії, Італії, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Франції, Чехії.

У розрізі дослідження на рис.1 представлена матриця групування країн світу за рівнем централізації ВВП за доходами та рівнем перерозподілу ВВП за видатками. Сформовано чотири кластери моделей фінансових відносин і побудови бюджету. До першого кластеру за рівнем централізації ВВП до 25% входить США та Китайська Народна Республіка. До другого кластеру віднесені країни з перехідною економікою та економікою, що розвивається і характеризуються помірним рівнем централізації ВВП 30-40%: Україна, Росія, Іспанія, Польща, Чехія, Греція, Болгарія, Румунія, Словачія, Латвія, Естонія, а також Бельгія.

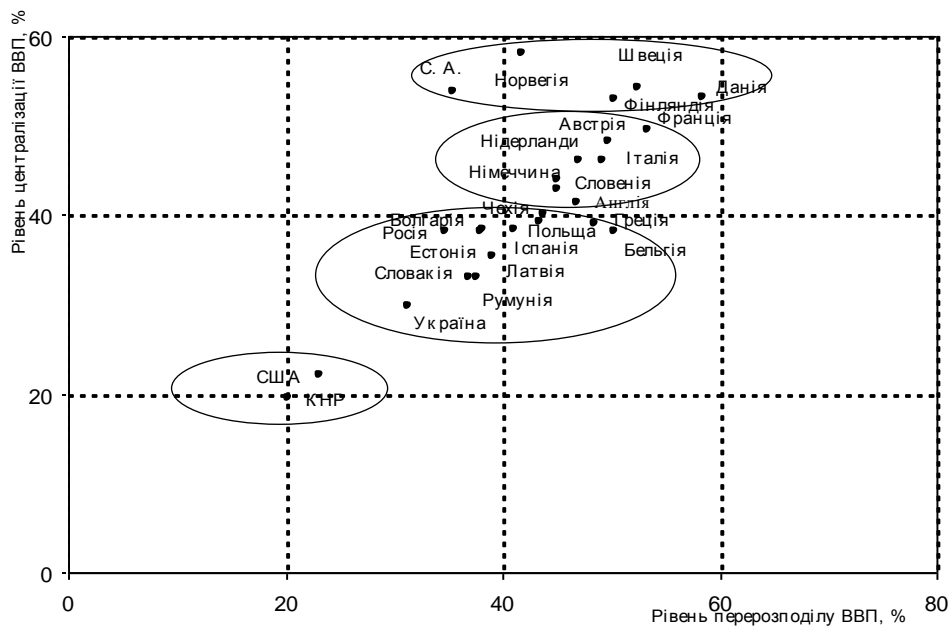
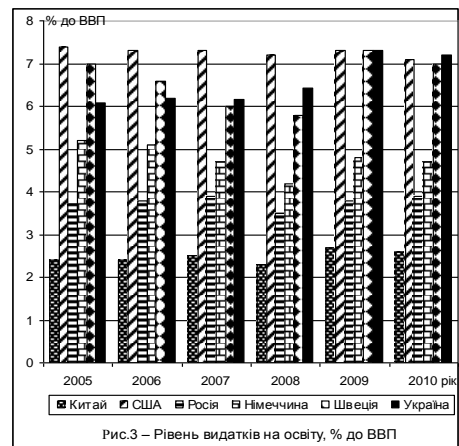
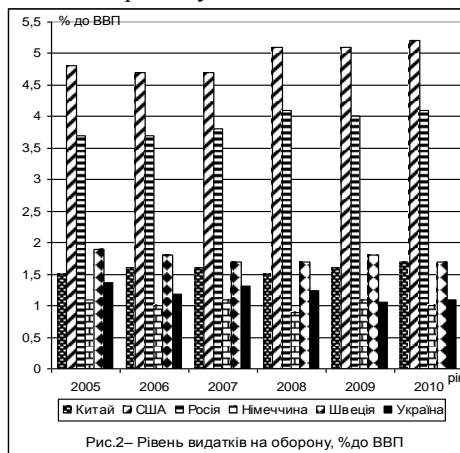

Рис. 1 - Матриця класифікації країн світу за рівнем централізації та перерозподілу ВВП

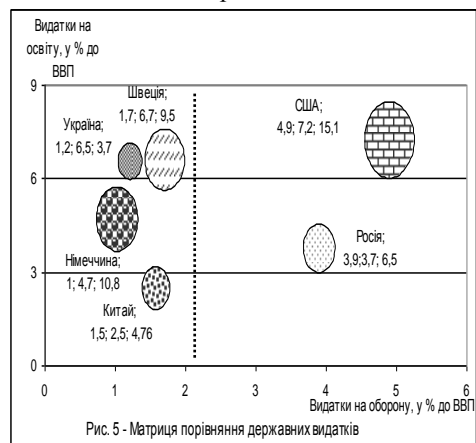
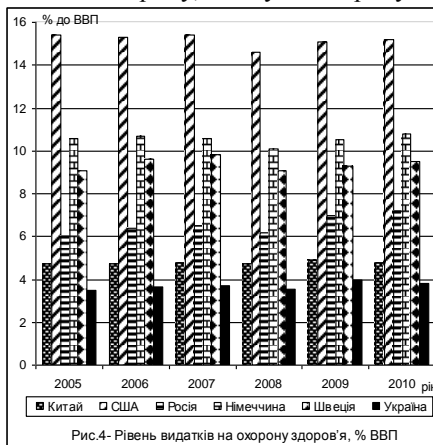
До третього кластеру віднесені високорозвинені країни, де рівень централізації ВВП знаходиться в межах 41-50%: Німеччина, Італія, Франція, Австрія, Англія. Також високий рівень централізації ВВП має Словенія. До четвертого кластеру віднесені країни з високим рівнем соціального забезпечення та централізації ВВП 51-60%: Фінляндія, Норвегія, Швеція, Данія, Саудівська Аравія. Базою для формування кластерів були середньоарифметичні розрахунки показників доходів і видатків країн за період 2005-2010 роки.

За результатами проведеного матричного та кластерного аналізу стає очевидним, що роль бюджету у фінансовому забезпеченні й регулюванні соціально-економічних процесів зумовлюється роллю держави в житті суспільства. Бюджет як важливий фінансовий документ держави урівноважує фінансові інтереси суб'єктів розподільних відносин, забезпечує збалансований розвиток країни. Існує тісний зв'язок між рівнем централізації ВВП та рівнем його перерозподілу ($R^2 = 0,8852$) за результатами кореляційно-регресійного аналізу побудованого за даними рис.1. Крім того, подальший аналіз поглядів усевітньо відомих учених засвідчує, що у сучасному суспільстві роль держави є провідною, вона буде такою і в майбутньому. З розширенням і зростанням сучасної економіки дедалі більша відповідальність лягає на державу, поглиблюються й розвиваються й регулювальні функції бюджету держави, як у розвиненій, так і у трансформаційній економіці, що важливо враховувати при здійсненні ринкових перетворень. В зарубіжній практиці найважливішою функцією бюджету прийнято вважати контрольну функцію, та функцію планування[14,15]. У вітчизняній літературі основних, чітко структурованих функцій виділяють дві - розподільну і контрольну. Називаються також і додаткові функції - перерозподілу ВВП, державного регулювання і стимулювання економіки, фінансового забезпечення установ та організацій бюджетної сфери та здійснення соціальної політики держави; контролю за формуванням, розподілом та використанням централізованих фондів фінансових ресурсів, економічної безпеки держави, забезпечення існування держави тощо. В розрізі дослідження проаналізовані функції бюджету щодо фінансування видатків держави на оборону, на освіту, на медичне забезпечення, на охорону здоров'я в Україні, КНР, Росії, Німеччині, Швеції (рис.2 - рис.5). Так, в світі існують

країни, які практично відмовляються від воєнних видатків, і є країни, що мають досить потужний воєнний потенціал. Але більшість виходить із принципу мінімальної достатності. При цьому кожна країна має своє розуміння цієї достатності. Отже, варто відмітити, що найбільші видатки на військовий комплекс спостерігаються в США та Росії (3,5-5 % ВВП). Найменший рівень зафіксовано в Німеччині - близько 1 % ВВП. В свою чергу, в Україні такі видатки складають близько 1,1-1,3 % ВВП (рис.2). Однак відмінності у підході до видатків на оборону не є визначальними у побудові фінансової моделі. Яскравою характеристикою побудови фінансової моделі бюджету держави є реалізація соціальної функції, але підхід до її фінансового забезпечення різний. Визначальними питаннями стають: міра охоплення основних ланок соціальної сфери (освіта, охорона здоров'я, культура) та розміри їх забезпечення державою. У цих питаннях кожна країна має свій підхід, що свідчить про індивідуальність фінансових моделей. Згідно проведеного дослідження постійне зростання видатків на освіту (рис.3) спостерігається в США, Німеччині, Швеції та Україні (5-7%), в Китаї рівень видатків на освіту близько 2,5 % ВВП, в Росії такі видатки не перевищують 3,8 % від ВВП.

Видатки на охорону здоров'я (рис.4) найбільші в США в межах 15 % та Німеччині - 11 %, найменші в Україні – близько 4 % ВВП. Китай має рівень видатків на охорону здоров'я в продовж 2005-2010 років в межах 5 %. Росія демонструє зростання видатків на охорону здоров'я, які в 2005 році були на рівні 6%, а вже у 2010 сягнули рівня 7,2 % ВВП [8,9,12]. На рис.5 сформована матриця порівняння видатків на оборону, освіту та охорону здоров'я в зазначених країнах.

Розмір кулі (рис.5) характеризує рівень видатків на охорону здоров'я. Базою для формування матриці були середньоарифметичні розрахунки показників видатків країн за період 2005-2010 роки. Застосування матричного та кластерного аналізу дозволило виявити певні дисбаланси в перерозподілі ВВП та обґрунтувати напрямки побудови ефективної моделі функціонування бюджету держави. Так, в Україні фінансування освіти відбувається в межах 6,5% та недостатньо фінансується охорона здоров'я – 4%. Для подальшого ефективного функціонування економіки України, та з метою раціонального розподілу видатків бюджету, запропоновано зменшення рівня видатків на освіту (у відносному вираженні) до рівня 4-5 % ВВП, та збільшення рівня видатків на охорону здоров'я у межах до 7-10 % ВВП, що є характерним для західноєвропейської моделі надання державних послуг та забезпечення соціальних стандартів життя.

ВИСНОВКИ

Таким чином, бюджет країни відіграє важливу роль в якості інструмента ефективної соціально-економічної політики, коли належні бюджетні ресурси і їх ефективне використання забезпечують фінансову стабільність держави. Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні у сфері бюджетного простору мають свої особливості й потребують пошуку ефективних способів вирішення найгостріших проблем економічного і соціального життя держави. Результати проведеного дослідження підкреслюють необхідність стратегічних перетворень заради досягнення соціальної та економічної стабільності: створення базових передумов економічного росту через утримання низького рівня інфляції, стабілізації державних фінансів і створення стійкої фінансової системи, модернізації податкової системи. Доцільним є формування режиму максимального сприяння бізнесу шляхом зменшення втручання держави в економіку, зниження адміністративних бар'єрів для його розвитку, модернізації інфраструктури й базових секторів економіки. Збереження й розвиток людського та соціального капіталу шляхом підвищення ефективності і стабільності соціального захисту, поліпшення якості й доступності освіти та медичного обслуговування. Окреслені орієнтири становлять основу пріоритетів соціально - економічних реформ в Україні. При цьому, співробітництво з Європейським Союзом залишається пріоритетним напрямом зовнішньої політики України. Інтеграція в європейський політичний, економічний та соціальний простір створить додаткові можливості для модернізаційного та інноваційного розвитку держави та суспільства. Проведення політики європейської інтеграції України в якісну практичну площину дозволить реалізувати державі процеси гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС, створити поглиблені та зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Як відмічають експерти [16], найближчими роками все залежить від позиції України в міжнародному просторі, від її прагматизму, розуміння власних інтересів і здатності ці інтереси реалізувати. Відкритим і продуктивним є пошук шляхів розвитку різних моделей економічного зростання, політичного облаштування, де Україна мала б не лише самовизначитися, а й пропонувати свої підходи.

SUMMARY

BUDGET ROLE IN SOCIAL AND ECONOMIC STABILITY OF THE STATE

Ryabushka L.B.

Ukrainian Academy of Banking of The National Bank of Ukraine, Sumy

The paper is describe the economic essence of the budget and its functions, the budget increased importance in providing and regulating social and economic development, the methodological bases for building an effective model of the budget.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/> – Назва з екрана.
2. Федосов В., Опарін В., Сафонова Л. Бюджетний менеджмент : Підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред.. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с. – ISBN 966-574-637-5
3. Василик О. Д. Бюджетна система України : підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — 544 с. – ISBN 966-8365-43-7.
4. Пасічник, Ю. В. Бюджетна система [Текст] : навчальний посібник / Ю. В. Пасічник. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Знання, 2008. – 670 с. – (Вища освіта XXI століття). – ISBN 978-966-346-373-5
5. Стоян В. І. Бюджет і бюджетна політика держави / В. І. Стоян // Світ фінансів. — 2005. — №1. — С. 95–101.
6. Фінанси : підручник / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.] ; за ред. С. І. Юрія.—К. : Знання, 2008. — 611 с.
7. Старостенко Г.Г., Булгаков Ю.В. Бюджетна система: Навч.посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 – 240с. ISBN 966-364-280-7
8. Звіт про виконання Державного та місцевих бюджетів України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Комітету Верховної Ради України з питань бюджету. – Режим доступу : <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/doccatalog/list?currDir=4509645909>. – Назва з екрана.
9. Country Statistics [Electronic resource] / Datamonitor – Mode of access: <http://www.datamonitor.com/> – Назва з екрана.
10. World Economic Outlook (WEO) data, IMF <http://www.econstats.com/weo/V018.htm>– Назва з екрана.
11. Government finance statistics. Eurostat / Luxembourg: Publications Office of the European Union. – 2010 - №1. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> – Назва з екрана.
12. Основные направления бюджетной политики на 2011 год и плановый период 2012 и 2013 годов / Министерство Финансов Российской Федерации: <http://www.minfin.ru> - Назва з екрана.
13. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра екон. наук. 08.04.01 / В. М. Опарін ; МОН України. КНЕУ. – К., 2006. – 37с.
14. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії [Текст]: Вступ до фінансової науки / Шарль Бланкарт ; [пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка ; передмова та наукове редагування В.М. Федосова]. – К. : Либідь, 2000. – 654 с.
15. Павлюк К. В. Бюджет в умовах трансформації економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д_ра екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»/К. В. Павлюк ; Н_д_фін_ін_т при М_ві фінансів України. — К.,2007. — 40 с.
16. Європейська інтеграція України: поточна ситуація, завдання та пріоритети державної політики: мат. засідання «круглого столу» / за заг. ред. О. В. Снігир. - К.: НІСД, 2010. - 64 с. - ISBN 978-966-554-102-8